



לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבע

פרשת יתרו, תשס"ט
מספר 796

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מדוע האות סמ"ך נעדרת ממצוות השבת? מאמר "קצת אחר"

שבע פרשיות הקדישה התורה למצוות השבת. זהו מניין הפרשיות הגדול ביותר שהוקצה למצווה כלשהי הנזכרת בתורה, וההנמקות למצווה זו הן היסודות המכוננים את המהות היהודית. האזכור הראשון הוא של 'שבת בראשית' החותמת את ששת ימי הבריאה כביטוי של אמונה ומצוינת גם כתכלית לכל מעשה בראשית.

מצוות השבת שבפרשתנו מנומקת בזיכרון ליציאת מצרים והיא אות להתגלות והשגחה. שבת היא גם ביטוי לחמלה ועדינות: "לא-תעשה כל-מלאכה אֲתָהּ וּבִנְךָ-וּבִתְּךָ... וְכָל-בְּהֵמְתְּךָ... לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ כְּמוֹךָ" (דב' ה:יד), ועוד יסודות עיקריים יש בשבת. להלן אנו מבקשים להעצים את גדולת השבת כאמצעות בחינה אחרת: מהיבט של תפוצת האותיות בפרשיות אלה, והפעם האות סמ"ך. בהמשך נעקוב אחר תפוצתה של אות זו גם בעניינים אחרים במקרא. כאמור, התורה הקדישה שבע פרשיות למצוות השבת, ובכולן, למרבה הפלא, נעדרת האות סמ"ך.

1. שבת בראשית (בר' ב:א-ג).
 2. שבת המן (שמ' טז:כג-ל).
 3. שבת בעשרת הדברות (שמ' כ:ח-יא).
 4. שבת המשכן (שמ' לא:יב-יז).
 5. מצוות "לא תבערו אש" בשבת (שמ' לה:א-ג).
 6. שבת כחלק מהמועדים (ויק' כג:א-ג).
 7. שבת בעשרת הדברות (דב' ה:יב-טו).
- יש לציין שבכל שבע הפרשיות הללו הפסוק החותם כל אחת מהן ערכו המספרי הוא על יסוד שבע. פרשה אחת הקדישה התורה למי שחילל את השבת – פרשת המקושש עצים (במד' טו:לב-לו), ואף בה נעדרת האות סמ"ך.

בחמישה מקומות אחרים ציוותה התורה על השבת, אבל רק בפסוק בודד מתוך מכלול של מצוות: שמות כג:יב; לד:כא; ויקרא יט:ג, ל; כו:ב. בכולם נעדרת האות סמ"ך. גם בפסוקים המתארים את מצוות יום הכיפורים שהוא "שבת שבתון", יום של קדושה שאין השטן שולט בו, נעדרת האות סמ"ך (ויק' טז:כט-לד; שם כג:כג-לב). אבל יש לדייק שסמ"ך נעדרת רק מהפסוקים המתארים את טהרת היחיד, ואילו בפסוקים המתארים את עבודת המשכן בשבת וביום הכפורים יש סמ"ך, משום שעבודת המשכן מיוחדת לתיקון הפגמים של הסמ"ך ולטיהור מעוונות.

לשאלה מדוע אין האות סמ"ך מופיעה במצוות השבת יש להשיב, שהשבת היא המופת לקדושה ועונג, ולכן האות סמ"ך, אשר מגלה על החסר, הסבל, הייסורים והסיבוכים בעולם הזה הסופי והסגור אינה ראויה שתופיע בשבת שהיא 'מעין עולם הבא'.

נוסיף לעקוב אחר תפוצתה של האות סמ"ך בתורה ונגלה מגמה עקבית דומה: האות סמ"ך מופיעה במקומות הדורשים ניסיון, במצבים של הסתבכות, ונעדרת בכל אותם מקומות של טהרה וקדושה. לדוגמה נראה את הופעת האות סמ"ך בעניינו של יוסף. יוסף הוא הראשון באילן היוחסין היהודי מאדם הראשון, שבשמו מופיעה אות זו. כלומר, בעשרת הדורות הראשונים יש 20 שמות, ואפילו באחד מהם אין סמ"ך. בעשרת הדורות שלאחר מכן, בכלל זה שם בן נח שיש לו 26 צאצאים, שוב אין סמ"ך. לשם השוואה – לְחֶם בן נח יש שבעה צאצאים שבשם מופיעה האות סמ"ך. בכל צאצאי אברהם – מישמעאל, מקטורה ומהמשפחה המורחבת – אין שם אחד שבו האות סמ"ך, מלבד יסכה שחז"ל טרחו ללמדנו ששמה הומר לשרה, כלומר סמ"ך הומרה בשי"ן. בכל צאצאי יצחק אין סמ"ך, ואפילו בין צאצאי עשו – כ-40 במספר (בר' לו), אין סמ"ך בשם כלל. רק אצל יוסף מופיעה סמ"ך לראשונה, וסמוך לו מופיעים סמ"כים רבים: כתונת הפסים; ארבע פעמים התיאור 'וינס'; בית האסורים ורעייתו אסנת.

עיון בכתובים מעלה שסמ"ך עוסקת במצבים מסובכים, כגון גוסס, רומס, סריס, סובל, סוחט, נסוג, אספסוף, חיסול, כעס, הסתבכות ועוד כהנה כ-200 תיבות המעידות על סיוטים, אסונות, וסיאובים. סמ"ך מופיעה גם בשמות שהם סמלי רוע, כגון סמאל – מלאך השלילה, סיסרא, אנטיוכוס וסנחריב. מכאן ננסה לבאר מדוע הסמ"ך שמתגלה כאות העוסקת בסיבוכים, בסילודים, במסווה ובסנוור, מופיעה דווקא אצל יוסף לראשונה. יוסף התנסה בניסיון הקשה מכל הניסיונות – ננטש על ידי המשפחה, נמכר לעבד על ידי אחיו – עצמו ובשרו, אשת אדונו ניסתה לפתותו, נס על נפשו ושילם בשהייה של כעשר שנים בבית האסורים. כלומר, יוסף עבר מסכת של סיוטים וייסורים מסובכת ביותר ועמד בה בנס בזכות מורשת אברהם, יצחק ויעקב ומיצוי הבחירה האנושית אשר הפכה אותו ליוסף הצדיק – ספירת היסוד. כלומר מי שמתנסה במקום הקשה מכולם ועומד בניסיון הוא שנהיה לנס להתנוסס.

גם פינחס שנלחם בסיאוב, בפריצות וביצר היסוד נגד זמרי בן סלוא יש בשמו סמ"ך. ונראה שרעיון זה מכוון גם לאסתר, שעל פי המדרש שמרה על כללי הטהרה גם בהיותה בבית המלכות הפרסי. לכן על אסתר, שמקור שמה הדסה, אמרו חז"ל: "תחת הסרפד יעלה הדס". מכאן למדים שכל אדם המתנסה בניסיון מסובך ביותר ועומד בו, זוכה להגיע לפסגה ולהיות סגולה מכל האנשים. נמצא שכדי להגיע למדרגה הגבוהה ביותר, נזקקים לעבור את כור ההיתוך של רעמסס, ואז זוכים להתגלות בסנה ובים סוף, ורק אז אפשר להגיע לפסגה של סיני ולהיות לעם סגולה. גילוי השכינה בסיני הוא בלבנת הספיר (שמ' כד). אגב, הצבע הסגול שמסמל את עולם הסוד לא מצוי בקשת הצבעים היוצאת מן השמש, והוא מסמל את הפלאי, הנסתר והמיסטי.

מיוחדת היא המנורה שדורשת תמצית שמן (מהטיפה הראשונה של כבישת הזית). יש בפרשת המנורה תיאור מפורט של פיתוחי הנוי כולל גביעים, כפתורים ופרחים. היא מסמלת את האור הזך של התורה, ולפיכך נהייתה המנורה לסמל של האומה בטהרה. ודוק – בשש הפרשיות שהתורה מייחדת למנורה,¹ שמסתכמות ב-1,521 אותיות, מופיעות כל האותיות להוציא סמ"ך, משום שקדושת המנורה וטהרתה אינם יכולים לסבול את האות המייצגת את הערכים ההפוכים. גם בתיאור משיחת המשכן בשמן המשחה, שבזאת הוא מתקדש (שמ' ל: כג-ל), אין סמ"ך. וכן בפרשת הביכורים (דב' כו: א-טו): התפילה המיוחדת המתארת פגישה ישירה של האדם הפשוט עם האלוקות, אין ראוי שיהיה בה סמ"ך.

פרשת תפילין, שהם לנו לאות (שמ' יג: יא-טז), ופרשת "שמע ישראל" שהיא קבלת עול מלכות שמים (דב' ה: ד-ח) ומצוות ציצית (במד' טו: לא-מא) המסמלת קבלת עול המצוות – כל אלו הן פרשיות יסוד באמונה, בבחינת "שְׁוִיִּיתִי ה' לְנֶגְדֵי תְמִיד" (תה' טז: ח), ולכן אין ראוי שהאות סמ"ך תהא בהן. גם בהקדמה לעשרת הדיברות (דב' ה: א-ז) ובשני הפסוקים הראשונים של הדיברות, שהם פלאי פלאים של ההתגלות, אין האות סמ"ך. וכן, גם ברשימת שמות בעלי החיים והעופות הטהורים אין האות סמ"ך. אבל **בעלי החיים ובעופות הטמאים יש לא מעט סמ"כים** (חסידה, פרס וכו').

ונוסיף שבספרי הח"ן נמצא שבשמים יש רק 21 אותיות, והאות סמ"ך נעדרת. האסמכתא היא שבתיאור הבריאה הראשונה שהיא "לכתחילה" (בר' א: א-לא; ב: א-ט) מופיעות כל האותיות מלבד סמ"ך.

עד כאן ראינו את העובדות בדבר גילויי המהות של האות סמ"ך. נראה שאות זו שכיחה בביטויים שהם מסובכים בסכנות וייסורים כגון חמס וסדום.² אבל ברור שכאשר מתגברים על המצבים הקשים

¹ שמ' כה: לא-מ; כז: כ-כא; לז: יז-כד; מ: כד-כה; ויקרא כד: א-ד; במדבר ח: א-ד.

² ייתכן שמהות הסמ"ך מאפשרת לבאר מדוע ברבות מהשפות האירופיות אין שי"ן, ומשתמשים בהן רק בסמ"ך, אף שוורבאלית השי"ן קלה להיגוי מסמ"ך, ומשתמשים בה לביטויים כגון שלום, שלם, שמחה, שלוה. אמנם בשפה

ועומדים בניסיון זוכים ומגיעים לפסגה האנושית כיוסף. יה"ר שנזכה גם אנחנו למדרגת "נְהַיִתָּם לִי סְגֻלָּה מְכֹל-הָעַמִּים" (שמ' ט:ה).

הרב שמואל יניב
גבעת שמואל

הערבית מצויות הן שי"ן הן סמ"ך, אבל את המילה שלום הם מבטאים כאילו היא כתובה בסמ"ך – סלאם. על פי מאמר זה אפשר לבאר מדוע יש שימוש מוגזם באות סמ"ך בביטויים, במושגים ובסמלים קשים ומסובכים הגורמים סבל וייסורים בחיינו העכשוויים. להרחבת הרקע על השימוש בסמ"ך במקרא נפוץ במצבים מסובכים שגורמים לניסיונות קשים, עיינו בספרי **צפונות בתורה** חלק ז', גבעת שמואל תשס"ז.